

UOT-811.512.162

Səhifə: 36-41

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2023.1.36>

Fizuli Mustafayev
AMEA, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
mustafayev.fizuli8@gmail.com

KİNO DİLİNDƏ SÖZ BİRLƏŞMƏSİ VƏ SINTAQMA

Açar sözlər: *sintaqma, dil, söz birləşməsi, cümlə, müstəqil söz, köməkçi söz, mətn.*

Ключевые слова: *синтаксис, язык, словосочетание, предложение, самостоятельное слово, вспомогательное слово, текст.*

Key words: *syntax, language, word combination, sentence, independent word, auxiliary word, text.*

Giriş. Sintaqma məsələsi mövzu kimi çox da qədim tarixə malik deyildir. Hətta bu haqda nə ümumi dilçilik aspektində, nə də ayrı-ayrı dillərin materialları əsasında müstəqil elmi tədqiqat əsərləri də yazılmamışdır. Buna baxmayaraq bu sahədə bir-birindən fərqlənən müəyyən fikirlər meydana çıxmış, dilçilikdə geniş təsir dairəsinə malik olmasa da, dilçi tədqiqatçıların əksəriyyətinin nəzərindən kənar qalsa da bir sıra tədqiqatçıların arasında ciddi fikir ayrılığına səbəb olmuşdur. Hələ dilçilik “sintaqma nədir” sualına təminedicisi cavab verməmişdir. Dilçilik kitabları çox vaxt sintaqma məsələsi üzərindən sükutla keçir və öz səhifələrində ona yer vermirlər. Türkologiya, eləcə də Azərbaycan dilçiliyi üçün bu, tamamilə yeni məsələdir. Bu vəziyyəti sintaqma məsələsini dilçilik üçün o qədər də mühüm əhəmiyyətə malik olmaması ilə izah etmək olar. Bizə belə gəlir ki, dilçilik sintaqma məsələsi olmadan da keçinə bilərdi. Əslində, sintaqma dilçilikdə obyektiv qalmış və o çox vaxt dilçilik tarixində özünəməxsus adlarla qeyd və tədqiq edilən bir sıra dil vahidlərinin, xüsusən, söz birləşmələrinin yeni adla və yeni donda qeyd edilməsindən ibarət olmuşdur.

Bütün bunlarla yanaşı, dilçiliyimizdə sintaqmanın başqa məsələləri əvəz etməyən orijinal cəhətləri də qeyd edilmişdir ki, sintaqma haqqında olan fikirlər məhz kino dilində bu cəhətlərdən maraqlıdır. Sintaqmanın müstəqil mövzu kimi yaşamasına və qeyd edilməsinə imkan verən də elə bu cəhətlərdir.

Sintaqma haqqında sovet nəzəriyyəsinin əsasını akad. L.V.Şerba qoymuşdur. O, özündən əvvəlki dilçilərdən fərqli olaraq “sintaqmaya” yeni mənə vermiş və sintaqma haqqında, ümumi də olsa, bir sıra aydın fikirlər söyləmişdir: “Nııtq – fikir prosesində vahid mənə bütövlüyü ifadə edən, bir ritmik qrupdan, eləcə də onların bir neçəsindən ibarət ola bilən fonetik vahidi mən *sintaqma* adlandırırım [1, 87]. L.V.Şerba fonetikadan çıxış etsə də, sintaqmanın sintaksislə əlaqədar olduğunu nəzərə alır, lakin bu sintaktik hadisə danışmaq prosesində əmələ gələn müəyyən fonetik vasitələrlə şərtlənir ki, bu da onu fonetika ilə bağlayır. Beləliklə, burada sintaqma fonetik sintaktik hadisə kimi qeyd edilir. V.V.Vinoqradoy isə sintaqmanı tam sintaktik planda götürür: “Əgər bu anlayış bütün kənar fonetik və mexaniki qarışıqdan təmizlənsə və ümumi cümlə nəzəriyyəsinə uyğunlaşdırılırsa, o, sintaksis problemlərinin dialektik-materialist tədqiqi sahəsində gələcək elmi işin qiymətli vasitəsi ola bilər” [2, 228].

A.A.Reformatski sintaqmanı tamamilə başqa aspektdə izah etməyə çalışır. O, sintaqmaya belə bir mücərrəd tərif verir: “Sintaqma tabelilik münasibətində olan bu və ya digər iki üzvün birləşməsidir” [3, 253]. İlk baxışda elə başa düşülə bilər ki, müəllif “iki üzv” deyərək iki sözü, yəni cümlənin iki üzvünü nəzərdə tutur. Əslində isə, o bunu çox geniş mənada işlədir.

Bütün bunları nəzərdən keçirdikdə bir daha belə bir fikrə gəlmək olur ki, sintaqma dilçilikdə müəyyən obyekt üzərində sabitləşməmişdir. Lakin biz heç də dilçilikdə sintaqma məsələsini bir kənara atmaq fikrini irəli sürmürük. Madam ki, dilçiliyə belə bir termin və mövzu gətirilmiş və bir sıra dilçilər buna öz münasibətlərini bildirmişlər, deməli, burada yeni və xeyirli olan bir cəhət vardır və bu haqda danışmağa dəyər. Lakin çalışmaq lazımdır ki, o başqa məsələləri əvəz etmək üçün

işlədilməsin, öz orijinallığı ilə çıxış etsin və dilin heç bir başqa mövzuya daxil olmayan bir cəhətini əks etdirə bilsin.

Biz sintaqmanı belə düşünürük: sintaqma cümlə daxilində bir-birinin ardınca gələn və bir nəfəsvermə ilə ifadə edilən sözlər qrupudur. Sintaqmalar xüsusi ritmik vurğuya malik olur və bir-birindən pauza ilə ayrılır.

“Tanrıqulu əmi: – Niyə ki? Əcəb eləyirsən. Mənim /bolşeviklərə/ hörmətim var”.

“Od arasında vahə” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 1977.

“Kərim: – Anamızı görürdüm. Otağın qaranlığında /o şəkil/ güclə seçilirdi.

Səlim: – Elə şey olmaz. Sən ki, anamızı heç görməmişən.

Kərim: – Anam elə şəkildəki kimi dayanmışdı, baxırdı, ancaq /qara çərçivənin/ arasından baxmırdı, pəncərədən baxırdı”.

“Süd dişinin ağrısı” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 1987.

“Rövşən: – Sənin/nəyinə gərəkdir/? /Bu yaxınlarda/on iki yaşım olacaq”.

“Girov” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 2003.

“Dini-imanımızdır/eşq

Dinimizə/biət edək

Rind əhliyə/meyxanəyə

Cani-dildən/hörmət edək”.

“Meydə xəta/gəzmə nahaq

Məclisi meydə/ruha bax.

Nuş edək, /məntiq axtaraq,

Ölçüsünə/diqqət edək.

Rind əhliyə, /meyxanəyə

Cani dildən/hörmət edək.

Nadana/təklif eləmə,

Badəmizi/heyif eləmə.

Məclisi/bikef eləmə,

Mərifətə/xidmət edək.

Meyxana/bir həyatdı, /bil

Söhbəti/muştulatdı, bil

Susmaq/cəvahiratdı, bil

Dinləməyə/adət edək.

“Qəzəlxan” bədii film. “Azərbaycan film” kinostudiyası. 1991.

Kino dilində sintaqmaların sərhədində olan və onları fərqləndirən pauza adı söhbətdə çox vaxt hiss edilməz olur, ritmik vurğu zəifləyir və bunun nəticəsində sintaqmaların sərhədini müəyyənləşdirmək çətinləşir.

Yuxarıda verilmiş misallardan da görüldüyü kimi, sintaqma quruluşca çox müxtəlif ola bilər. O öz quruluşuna görə bir sözə də, söz birləşməsinə də, cümləyə də uyğun gəlir. Bəzən sintaqma qrammatik cəhətdən bir-biri ilə əlaqədar olmayan və başqa-başqa söz birləşmələrinə aid olan sözlərdən də əmələ gələ bilər ki, bu halda o nə söz birləşməsinə, nə də cümləyə uyğun gəlir. Ümumiyyətlə, sintaqma sözlərin əlaqəsindən, formasından asılı olmayaraq, nitqdə pauza ilə ayrılan hissələr olduğuna görə, çox müxtəlif formalarda meydana çıxır. Bu formaları qısaca olaraq belə ümumiləşdirmək olar:

Sintaqma: 1) söz; 2) müstəqil söz + köməkçi söz ; 3) söz birləşməsi (müxtəlif növlərdə); 4) cümlə (müxtəlif növlərdə); 5) söz birləşməsi və cümlə təşkil etməyən iki və daha artıq müstəqil söz.

Cümlənin tərkibində tutduğu mövqeyinə, cümlə üzvlərinə münasibətinə görə də sintaqmalar müxtəlif vəziyyətdə olur:

Sintaqma – 1) cümlə üzvü; 2) bir neçə cümlə üzvü; 3) mürəkkəb cümlə üzvünün bir hissəsi; 4) xitab; 5) ara söz və s.

Kino dilində heç də sintaqma bərabərliklərin sağında duran kateqoriyalarla eyniləşdirilmir və bunlar elə həmin halda da müxtəlif kateqoriyalar olaraq qalır.

Fikrimiz düzgün başa düşülsün deyə biz sintaqmanı və nitqin sintaqmalar üzrə söz qruplarına bölünməsinə hecalarla, sözlərin hecalara bölünməsi ilə müqayisə etmək istəyirik. Heca müntəzəm nəfəsvermə prosesində sözlərin ayrılan hissələrinə deyilir. Heca bir halda səsə (*a-ta, qa-dın*), bir halda sözə (*su, ot, ət, gəl*), başqa halda isə şəkilçiyə (*seç-ki, qapı-cı, gəldi, ev-də*) uyğun gələ bilər. Heca sözün ayrılan hissəsi olub səsə, sözə, şəkilçiyə uyğun gəldiyi kimi, sintaqma da nitqin deyiliş zamanı ayrılan hissəsi olub, sözə, söz birləşməsinə, cümləyə uyğun gələ bilər. Heca sözün ayrılan hissəsi olub səsə, sözə, şəkilçiyə uyğun gəldiyi kimi, sintaqma da nitqin deyiliş zamanı ayrılan hissəsi olub, sözə, söz birləşməsinə, cümləyə uyğun gələ bilər. Hecanı səs, söz və şəkilçi ilə eyniləşdirə bilmədiyimiz kimi, sintaqma da söz, söz birləşməsi və cümlə ilə eyniləşdirilə bilməz. Lakin burada bir cəhət də qeyd edilməlidir ki, sözlərin hecalara ayrılması sözün mənasında və danışanın iradəsindən asılı olur və müəyyən məqsədə, mənaya tabe etdirilir.

“Könüllər/qan olar/sənsiz küli-hamraya baxdıqda,
Gözəllər/yad edər/xurşidi-hüsnün ayə baxdıqda
Əgər/gül ləblərin/mey məclisində/keçsə xatirdən
Əlimdə/qan olur badəm meyi-minaya baxdıqda.

“Qəzəlxan” bədii film. “Azərbaycan film” kinostudiyası. 1991.

Beləliklə, nitqin sintaqmalar üzrə hissələrə ayrılması yürüdülməli məqsədlə, mənə ilə çox bağlıdır. Vaxtı ilə Sıtseron deyirdi: “...ən böyük mümkün söz kompleksi odur ki, bir nəfəs ehtiyatı ilə ifadə edilə bilsin. Lakin bu sərhədlər təbiət tərəfindən qoyulmuşdur; sənət başqa sərhədlər qoyur” [4, 244].

Beləliklə, mənə, məzmun, söz əhatəsi kino dilində danışanın psixoloji vəziyyəti və s. amillər nitqin sintaqmalara ayrılmasına təsir göstərir. Bu ayrılmalar konkret nitq zamanı meydana gəlir və bir növ müvəqqəti xüsusiyyətə malik olur. Ona görə də yuxarıda deyildiyi kimi, eyni söz düzümündə mənadan, məqsəddən asılı olaraq sintaqma sərhədinin yeri müxtəlif ola bilər. Lakin bu, sintaqma sərhədlərinin qanunauyğunluqlarını inkar etmir. Nitqdə bir sıra kateqoriyalar bir-birindən həmişə müəyyən fasilə ilə ayrılır. Məsələn, cümlədə xüsusiləşən üzv başqa sözlərdən fasilə ilə ayrılır, xüsusiləşmənin ən mühüm əlaməti hesab edilir və həmin üzvün sintaqmatik müstəqilləşməsi deməkdir. Bu həm də sintaqmanın daimi sərhədini müəyyən edir. Nitqdə belə daimi fasilə tələb edən kateqoriyaların varlığı sintaqmanın daimi sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsinə əsas verir. Bu sərhədlər əsasən aşağıdakı aralardan keçir.

1. Mətni təşkil edən müstəqil cümlələr arasından.

“Direktor: – Görəsən, harda veyillənib. /Sizin baxtınız gətirməyib./ Gərək atanız öləydi, ananız sağ qalaydı”.

“Pəncərə” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 1988.

2. Tabesiz mürəkkəb cümlənin komponentləri arasından.

“Bir nəfər: – Müəllim düz eləyib. Yorulub çıxıb gedib evinə-eşiyinə. /Mən vurdum. /Erməni öldü”.

“Dolu” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 1912.

3. Tabeli mürəkkəb cümlədə baş cümlə ilə budaq cümlə arasından.

“Seyfəddin: – Əgər məni istəyirdinsə, /onda bəs niyə yazmırdın o məktubu?!/

Sürəyya: – Ona görə ki, /səni ondan çox istəyirdim”/.

“Sağınçı” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 1978.

4. Cümlənin xüsusiləşmiş üzvləri ilə cümlədəki başqa sözlər arasından.

“Rüstəm: – Ana, nə oldu sənə?

Kişi səsi: – “Allah xatirinə bizi bağışlayın. Sabah /meyid, ölü, cənazə/ gələcək, qarşılayın.

Rüstəm: – Ana, o deyir ki, /Allah rəhmət eləsin, qəbri nurnan dolsun, axır qəmin olsun, yeri cənnət olsun/. Kim ölüb, atamı deyir?”.

“40-cı qapı” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 2009.

5. Əlavələrlə onların aid olduğu sözlər arasından.

“Həkim: – Nə adı bəllidir, nə kimliyi. /Hansı hissədəndir, necədir, haradandır/, heç kim bilmir”/.

“Ümid” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 1995.

6. Hər birinin ayrıca izahedici sözləri olan həmcins üzvlər arasından (Birinci yerdə dayanan həmcins üzvün belə izahedici sözlərinin olması vacib deyil).

“Nübar: – Miriş nə gəzir burda. Miriş odu ey yaşıl ormanlı, /buz bulaqlı,/ dillər əzbəri Şuşada dincəlir.

Qasım: – Həmişəlik getməyib ki, axır-əvvəl gələcək”.

“Kişi sözü” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 1985.

“Şah: – Şair Nəsimi, /mütəfəkkir Nəsimi, /alim Nəsimi?

Nəsimi: – Bəli hökmdar. Bunlar da Fəzlin xəlifələridir”.

“Nəsimi” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 1973.

“Öməröglü: – Deyir, cıdırçılar, /ata baxanlar,/ at baytarları bizdən yenə at almaq istəyirlər.

Kazım: – /Bizim boşboğazlardan, yekəbaşlardan/ olmaz, Ması kişi”.

“Qəfil yangın” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 1979.

“Direktor: – Nə oldu, Həsən? Bu məktəbə gələn gündən,/ təbii ki,/ ilk işim hər gecə sənə nağıl danışmaqdır. Bir gecə də nağılsız yat”.

“Pəncərə” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 1985.

“Qəni: – Kənddən adam gəlmişdi, /vacib bir işə,/ toya çağırblar bizi, bacımın toyuna.

“Qəzəlxan” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 1991.

7. Xitabla onunla yanaşı duran sözlər arasından.

“Nəbi: – Ayə, ay uşaq, bu ki, lap bizim adammış: General-qubernator Makaşidze gedərkən şairin sözün deyib getdi. Bəlkə bu yerlərə bir də gəlmədim. Duman, /salamat qal, dağ, /salamat qal!”

“Qaçaq Nəbi” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 1980.

8. Ara sözlə onunla yanaşı duran sözlər arasından.

“Eldar: – Bunun əhəmiyyəti yoxdur. Mən pul tapmışam, /təbii olaraq/ səni xilas edəcəm. Bu bizim son şansımızdır”.

“Məhkumların cənnəti” bədii film. “Azərbaycanfilm” kinostudiyası. 2012.

Bu sadalamanı davam etdirmək olar. Biz ümumi nəzəri təsəvvür üçün daha çox gözə görünən cəhətlərə diqqəti cəlb etmək məqsədilə bunları qeydə aldıq.

Bütün bunlar kino dilində maraqlı məsələlər olub, sintaqma probleminin düzgün həlli üçün çox əhəmiyyətlidir. Nədənsə, sintaqmanın müəyyən dərəcədə öyrənilməsi rus dilçiliyində də bunların üzərindən sükutla keçilir və sintaqmanın ümumi cəhətlərini qeyd etmək kifayət edir.

Sintaqma bizim tədqiqat obyektimizin dairəsinə daxil deyildir. Dil sistemində söz birləşmələrinin mövqeyindən bəhs edərkən istər-istəməz bu məsələ də diqqəti cəlb edir və müqayisə obyektlərindən biri kimi qarşıda dayanır. Sintaqmanın dilçiliyin hansı hissəsində daxil edilməsi də hələlik tamamilə həll edilməmişdir. Sintaqma sözlərdən təşkil olunduğuna görə onu fonetik vahid adlandırmaq olmaz. Pauza, müxtəlif tipli vurğular ilk növbədə fonetik hadisələr olsa da, dilin bütün sistemində özlərini göstərir və buna görə də, onların meydana çıxdığı və xidmət etdiyi bütün dil faktlarını fonetik hadisə adlandırmaq mümkün deyildir. Sintaqmanı sintaksisə də daxil etmək həqiqətə uyğun gəlmir. Sintaksisin iki tədqiqat obyekti vardır: söz birləşməsi və cümlə. Sintaqma isə bunların heç biri deyildir. Sintaktik hadisələrin dilin qrammatik quruluşundan doğan daimi formaları vardır. Sintaqma isə belə daimi formaya malik deyildir, o hər təsadüfdə özünü bir cürə göstərə bilər. Sintaqma daha çox ritorika, səhnə sənəti, şifahi nitq mədəniyyəti ilə bağlıdır. Buna görə də sintaqma kino dilində özünü daha qabarıq şəkildə əks etdirir.

Sintaqma haqqında bu ümumi mülahizələrdən sonra, onu söz birləşməsi ilə qarşılaşdırmaq və onları aşağıdakı cəhətlərdən fərqləndirmək olar.

1. Sintaqma şifahi nitqlə bağlıdır, müəyyən ritmik vurğu və pauza ilə reallaşır. Söz birləşməsi üçün isə onun harada işlənməsi əsas deyildir. Söz birləşməsinin müəyyənlişməsində vurğu və pauzanın, demək olar ki, heç bir əsaslı rolu yoxdur. Şifahi nitqin müxtəlif formaları sintaqmanın müəyyənlişməsinə təsir göstərir.

2. Sintaqmanı əmələ gətirən sözlər bir-birinin yanında olub, ardıcıl şəkildə sıralanır. Bu xüsusiyyət sintaqma üçün zəruridir. Söz birləşməsinin komponentləri bir-birinin yanında gəldiyi kimi, bir-birindən aralı da gələ bilər.

3. Söz birləşməsinin əsas forması iki müstəqil sözdür. Doğrudur, söz birləşməsi bir neçə sözdən də ibarət ola bilər, lakin iki müstəqil sözün birləşməsi söz birləşməsinin ilk və əsas variantıdır. Söz birləşmələri məhz bu əsasda formalaşır. Sintaqma üçün belə bir hökm vermək olmur. Cümlə üçün olduğu kimi, sintaqma üçün də vahid söz miqdarı müəyyənləşdirmək mümkün deyildir. Sintaqma gah bir, gah iki, gah üç və s. miqdarda sözlərdən ibarət ola bilər. Hətta, sintaqma üçün neçə sözün əsas olduğunu da demək çətindir. Yalnız xüsusi laboratoriyada heca hesabı ilə təxmini olsa da, sintaqmanın son həddini müəyyənləşdirmək mümkündür.

4. Söz birləşmələrinin özlərinə məxsus daimi qrammatik modelləri vardır. Söz birləşmələri bu modellər çərçivəsində fəaliyyət göstərir. Dilin qrammatik quruluşu ilə əlaqədar olaraq yaranmış bu modellər dilin tarixi inkişafı prosesində çox az dəyişikliyə uğrasa da, ümumiyyətlə, sabit qalır və müxtəlif mənalı birləşmələrin əmələ gəlməsində qəlib rolu oynayır. Sintaqmanın belə daimi modelləri olmur. Onun əhatə dairəsi bir halda sözə, bir halda söz birləşməsinə və cümləyə, bir halda isə heç bir birləşmə və cümlə əmələ gətirməyən, lakin intonasiya vahidliyində birləşən sözlər qrupuna uyğun gəlir. Həm də hər dəfə sözlərin miqdarı, forması, əlaqə üsulları bir-birindən fərqli şəkildə meydana çıxır. Bu halda sintaqma üçün daimi modellər müəyyənləşdirmək imkanı aradan çıxır.

5. Söz birləşməsinə əmələ gətirən sözlər arasında məna əlaqələri ilə birlikdə qrammatik əlaqələrin olması da vacibdir. Qrammatik əlaqədə olmayan sözlər söz birləşməsi əmələ gətirə bilməz. Buna görə də dildə sözlərin əlaqələnməsini təmin edən qrammatik əlaqə formaları söz birləşmələri əsasında öyrənilir. Sintaqma bir-biri ilə qrammatik əlaqəsi olmayan sözlərdən də təşkil oluna bilər. Ümumiyyətlə, sintaqma məsələsində sintaqmadakı sözlərin əlaqə formalarından danışmaq artıqdır.

Nəticə. Nəhayət, bu deyilənlərdən belə bir nəticə alınır. Kino dilində söz birləşməsi sözlərin semantik-sintaktik vəhdətindən əmələ gəlir və bu iki cəhət söz birləşməsinin mahiyyətini təşkil edir. Sintaqmada bu cəhətlər qalsa da, bir qədər arxa plana çəkilir, başqa cəhətlər isə – fonetik və stilistik cəhətdən irəli keçir. Sintaqmanın yaranmasında sintaktik və semantik əlamətlərlə yanaşı, fonetik və stilistik əlamətlər də mühüm rol oynayır. Söz birləşməsinin formalaşmasında isə bu son iki cəhətin rolu yoxdur.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Щерба Л.В. Фонетика французского языка. Москва. 1962. с. 87.
2. Виноградов В.В. Вопросы синтаксиса современного языка. Москва. 1959. с. 228.
3. Реформатский А.А. Введение и языкознание. Москва. 1955. с. 253.
4. Систерон. Античные теории языка и стили Москва. 1952. с. 244.

Bədii filmlər

1. “Girov”. 2003.
2. “Süd dişinin ağrısı”. 1987.
3. “Od arasında vahə”. 1977.
4. “Qəzəlxan” 1991.
5. “Pəncərə”. 1988.
6. “Nəsimi”. 1973.
7. “Kişi sözü”. 1985.
8. “Ümid” 1995.
9. “40-cı qapı”. 2009.
10. “Sağınçı”. 1978.
11. “Dolu” 2012.
12. “Qəfil yangın”. 1979.
13. “Qaçaq Nəbi”. 1980.
14. “Məhkumların cənnəti” 2012.

Fizuli Mustafayev

Kino dilində söz birləşməsi və sintaqma

Xülasə

Məqalə kino dilində söz birləşməsi və sintaqmalara həsr olunub. Sintaqma məsələsi müstəqil mövzu kimi çox da qədim tarixə malik deyildir. Hətta bu haqda nə ümumi dilçilik aspektində, nə də ayrı-ayrı dillərin materialları əsasında elmi tədqiqat aparılmamışdır. Araşdırmalardan məlum olur ki, türkologiya, eləcə də Azərbaycan dilçiliyi üçün bu, tamamilə yeni məsələdir. Bütün bunlarla yanaşı, dilçiliyimizdə sintaqmanın başqa məsələləri əvəz etməyən orijinal cəhətləri də qeyd edilmişdir. Sintaqma haqqında olan fikirlər məhz kino dilində bu cəhətlərdən diqqəti cəlb edir. Beləliklə, sintaqma quruluşca çox müxtəlif ola bilər. O öz quruluşuna görə bir sözə də, söz birləşməsinə də, cümləyə də uyğun gəlir.

Физули Мустафаев

Словосочетания и синтаксис на языке кино

Резюме

Статья посвящена словосочетаниям и синтагам в языке кино. Проблема синтаксиса не имеет очень древней истории как самостоятельная тема. Об этом не написано даже самостоятельных научных исследований ни в общелингвистическом плане, ни на материалах разных языков. Поэтому в статье этому вопросу уделяется особое внимание. Исследования показывают, что это совершенно новый вопрос как для тюркологии, так и для азербайджанского языкознания. Вместе со всем этим в нашей лингвистике отмечены оригинальные особенности синтаксиса, не заменяющие других вопросов. В этих аспектах языка кино интересны мысли о синтаксисе. Согласно исследованию, проведенному в статье, именно эти особенности позволяют синтагме жить и выделяться как самостоятельная тема. Следует отметить, что синтаксис в лингвистике не закреплен на конкретном объекте. Однако лингвистика не занимается вопросом синтаксиса в стороне. В статье подчеркивается, что в языке кино пауза на границе синтагм и их различие в обычном разговоре часто незаметно, ритмическое напряжение ослаблено, и в результате трудно определить границы синтагм.

Отмечено, что синтаксис может быть очень разным по структуре. По своей структуре он соответствует как слову, так и предложению.

Fizuli Mustafayev

Phrases and syntax in the language of cinema

Summary

The article is devoted to phrases and syntagmas in the language of cinema. The problem of syntax does not have a very ancient history as an independent topic. Even independent scientific research has not been written about this either in general linguistic terms, or in materials of different languages. Therefore, the article pays special attention to this issue. Research shows that this is a completely new issue for both Turkic studies and Azerbaijani linguistics. Along with all this, in our linguistics, the original features of the syntax are noted, which do not replace other issues. In these aspects of the cinema language, the thoughts on syntax are interesting. According to the research carried out in the article, it is these features that allow the syntagma to live and stand out as an independent topic. It should be noted that syntax in linguistics is not fixed on a specific object. However, linguistics does not tackle the issue of syntax aside. The article emphasizes that in the language of cinema, a pause on the border of syntagmas and their distinction in ordinary conversation is often imperceptible, the rhythmic tension is weakened, and as a result, it is difficult to determine the boundaries of syntagmas.

It is noted that the syntax can be very different in structure. In structure, it corresponds to both a word and a sentence.

Çapa tövsiyə edən:

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

Rəyçilər:

professor N.Seyidəliyev

dosent S. Quliyeva